

ХРЕСЧЕН САССИ

ЮН КУН

2014,
су, 7

34 (2446) ¹

Хакё ирёлё
Эрнере икё хут тухать

1991 сулхи ака уйахён 21-мёшёнче тухма тытәннә

УЯВ САЛАМЁ

Сыханупа электронлә массаллә информаци хатёрёсен отраслёсен хисеплө ёсченёсем тата ветеранёсем!

Сире профессии уявё ячөпе саламлатан!

Ку чухнехи сыхану хатёрёсем хальхи тёнчере питех те пысак ыраён йышанса таращө. Радио, телекурав, интернет, мобильлө сыхану султан сул лайахланса пыращө, вёсем пирён пурнаса хатларах, савранасулларах таващө, информаци телёшёнчен пуянлатащө.

Чаваш Республикнче "Чаваш Ен информации обществи" патшалах программы анасла пурнасланать, унан шайёнче хальхи вахатри информации тата телекоммуникации инфра-тытамё вай илсе йёркеленет.

Чаваш Ен Наци телерадиокомпанийён "Таван радио" радиостанцийё ёсleme пуслани пёлтёрхи палла ситёнусенчен пёри пулса тачө.

Иртнө 10 сул хушшинче пулса Чаваш Республикин Влащ органёсен порталён технологи платформи сёненлсе улшанчө, халё ана ыраёсла кан мар, республикара пуранакансен камалне шута илсе чавашла та тытса пыращө. Сөнө информации порталёсем – Геопортал тата Чаваш Республикин Уса даннайсен порталё – хайсене лайах енчен катартса пачөс. Патшалах пулашавён пёрлехи порталёпе уса куракансен шучө те палармаллах усрө.

Радиопа телекурав тата сыхану хатёрёсен ёсченёсем республикара пуранакансене малашне те информациие васкавлан тата тёрөс те туллин тивёстерсе тарасишён пётём вайне хурса ёслесси пирки иккёленместөп.

Сире сирөп сывлах, сурхи лайах камал, профессире сөнө ситёнусем, телей тата ырлах сунатан!

**Михаил ИГНАТЬЕВ,
Чаваш Республикин Пуслахө.**

СУР АКИ

Кантәр районёсенче вёсleşçө

Эрне пусламашё телне пёрчёллө тата парса йышши культурасене республикара 140 пине яхан гектар акна. Ку – планпа пахнин 67 процентө. Улта района ака вёсленсе пырать, вёсенче палартна ёсөн 80 процентне пурнасланя. Елчөк районёненче 13,8 пин гектар (90,1 процент), Патарьелёнче 12,2 пин (89,9 процент), Варнар таряхёнче 10,7 пин (81,7 процент) гектар акна. Республикари 130 хушалахра сурхи акана вёсленө.

Муркашпа Улатар районёсенче ёсши хавартлахө хальлөхе пөчөкрөх.

Хальёхе 879 гектар сөр улми лартна (14 района), 304 гектар пахча симөс (11 района), 370 гектар сахар кашманө (Улатар, Патарьел), 552 гектар рапс (Патарьел, Комсомольски, Елчөк районёсенче), 911 гектар горчица (6 района) акна. Саван пекех нумай сул усекен кураксен лаптакне те сөнөтөсчө.

ВАЙ ПАТАР!

«Юттинө пах та ху пек ту»

Канаш районёнчи Киров ячёллө ял хушалах производство кооперативне (ЯХПК) вятар тавата сул ертсе пыракан Николай Степанович Андреев хащат-журнал ёсченёсене питех хапалламасть (вёсен хушшинче юлташёсем, пёлшөсөм сахал мар пулин те).

Сакан синчен уссанах пёлтерни мана курентермерө. Сапайлаха паларса таракан ертусөсемпе пёрре мар тел пулма тур килнөрен ана анлантам. Вёсем синчен ёсө калатар, мөнлерех ертусө пулнине те валах анлантартар. Сапах та куша-кушан каласмасар маттурсен чунне епле туйса илен? Чунсар сырна япала автора та, вулакана та сырлахтармө. Сакна шута илсе уяв хыссянхи кун хушалах кантурө умне ирхине улта сехет суря телне ситсе таттам.

Нумай сываратан иккен. Хресченсем ир варанна, килти ёсене пустарса хушалаха ситнө. Планеркара ларасчө. Николай Степановича эпө хальччен курман, палламан. Паллашу унан сассине итленничен пуланчө. Кашт уса алак хысёнче халха таратсах танларам специалистсен ёслө каласавне. Сирөп ыйтать вёсенчен хуша. Лешсем те самса айёнче мармар тумасчө, уссан хуравласчө, аплакапла тавапяр теçчө.

Тахашө ав кооператив лашисем (вёсем 28 пус) хайён пуссине таптани синчен камалсарланса шанкаравланя. Хушалах учёсем кан пулман иккен унта. Лару-тарва ыраёна тухса төпчеме шантарчө зоотехник.

Йёрке хушаланакан сёрте пёр-пёрне куренмөсчө: ыйтмалла чух ыйтасчө, саванмалла чух саванасчө. Уяв кунёсенче пёр специалистан сурална кунө пулнаран ертусө ана ир-ирех саламлама та манмарө.

Алак хысёнче итлесе танашан мана та куренмерө. "Пулөме керсе лармаллаччө", – терө каня.

Сын темөн чухлө пурантар, анчах вал телёнме парасмасть. Ситмөл теçеткене сывхаракан Николай Степанович та саванашкал.

– Николай Степанович, телефонпа каласна чухне телёнмелли кунсеренех тупанать терөр. Ыраттарать-и, савантарать-и сакя?

– Хресченё сөре типтерлемелле: сучаламалла, акмалла, лартмалла, унсаран нимөн те пулмасть. Йалтах хамартан, ёс сине мөнле пахнинчен килет. Нумайашө сакна анланмасть. Пирён коллектив чирех ёслет-ха, тумаллине вахатра пурнасласть.

Чаваш Республикин тата Ращөй Федерацийён ял хушалахөн тава тивёслө ёсченө Н. Андреев

– Апла мөншөн сав тери кулянатар?

– Механизаторсем ситмөсчө. Чи сивөч ыйту вал пирёншөн. Пирёншөн сөс-и? Чаваш Республикин Пуслахө Михаил Игнатёв пирён хушалаха ун чухне пулса килнөччө. Ыйтрө те – сак йыварлах синчен каларам. Елөкрөх механизаторсене вёрентсе хатёрлекен училище пурччө Канаш хулинче. Халө унта нефть каларакан отраслите ёсleme специалистсем хатёрлөсчө, самраксене тўлевсөр тумлантаращө, тивёслө стипенди тўлөсчө. Кун пек чухне механизатора каман вёренес килтөр? Паян ку профессин сумө сук.

Хамар хушалахра шалава вахатра тўлетпөр. Уйахри ватам ёс укси 15 пин тенкөрен иртет. Сук, пур пёр илөртөймөстөн. Ёслекенних ак вахатлаха Мускава кайса килем-ха тет те каялла хушалаха тавранмөсчө. Эпир шалава пёр вёсөмсөр үстерөймөстпөр. Мөн чухлө ытларах паратан, патшалаха налукне тата нумайрах тўлемелле. Хушалах уксин 43 процентчө шалу тўлеме каять. Унсар пусне ёслекене килти хушма хушалах тытма пару-вакар, ута-улам паратпяр. Апла пулин те хресчен сумне үстерөме йывар. Шухашлар-ха, Мускав уксине мөнне парантарма пултаратпяр эпир? Сакна патшалах шайёнче татса памасан нимөнле те.

– Ёспе тивөстөрөкен центрсем пур вёт-ха пирён. Кадрсемпе вёсем те пулашаймасчө-и?

– Американа, Европари сөр-шывсене пахса йёркелөнө вёсене. Мөншөн хамар пуспа, ас-танпа шухашламалла пулман? Патшалах нумай укса такалать. Ёс алли вара пур пёр ситмест.

Елөк айкинче тарса сўрекөсене ирёсөрлөсе ёслеттернө. Ачасене те ёсө вёрентсе үстернө. Халө кутанла үкерчөк куратан. Пёлтөр хушалахра ачасен вайёне уса курнашан мана штрафларөс. Мөншөнне анланма пултараймастан. Штраф хунине хирөслөс – нумай чупмалла, хут пустармалла. Манан капла тума вахат сук. Елөк сөр улми пухма шукулсем, Шахасанти больница ёсченёсем тухатчөс. Халө ачана ёслеттернөшөн патак ситөн. Темле пулсан та эпө кашни сул Пелу кунөнче Шахасан тата Атнаш шукулёсене ситсе хушалаха пулашан ачасене саламлатан, таватаман.

Хам 3-мөш курс хыссян Казахстанра хаваспа ёсленине аса илетөп. Кирлө пек вёрентнө вёт-ха пире. Икө сул механизаторта ёслемөсөр алла диплом паман. Халө механизатора шукулсөнче те вёрөнтөсчө имөш. Унта вёсем епле паха пелу илчөр? Сиелтен ас пухнипе май килмест.

Төпөр пилөк султан мөн пуласси мана шиклентерет. Сөр синче ёслекен юлө-ши ун чухне?..

– Хавар хушалахра кадрсем тупатарсө. Самраксене те асархатан.

– Хам пуранна, ёсленө чух коллектива сыхласа хавармалла. Самал пулман ана йёркелөме. Кадрсене вёрөнтөсө каларма та тивнө. Халө упашкипе арәмө Земфиросем – агрономсем. Кил хушин машарө ача суратна та вахатлаха канать-ха. Упашкин ашшө – бригадир. Самраксене явастарма тарашатпяр. Пирөн патра ёслекенсен ачисем те Мускавра ял хушалах өнөпе асла пелу илөсчө. Вёренсе тухнисем те пур.

6-мөш стр. ➔

СЫРАНТАРУ-2014

Вахатра сьранар – «Хыпарла» пулар!

Индекс	Каларамсем	Сьрантару хакө
54800	Хыпар	744-12
78353	Хыпар-шамат кун	321-96

ХРЕСЧЕН САССИ

Индекс	Каларамсем	Сьрантару хакө
54838	Хресчен сасси	379-80
43887	Хресчен сасси-Кил	192-66

Таллах сынпа пёр «Хресчен сассисөр» кил. Ватти-вөтти, яш-көрөм, Васка, сьранса ил!

Върман сёре вай парать

Сёнтёрвэрри районёичи Валерий Ермолаев фермер шухашёпе – ял хушаләхне пысак пёрлешүсем маллала туртёс. Вётёр-шакәрсене шанма йывартарах. Ура синче сирёп тәракан аталанать, хушаләхне анләлатать. Чёр тавар туса илнине кәна сьрлахмасть, әна хәех типтерлет, ьырнастарать. Сьрёп сәнчәра татма хән.

Валерий Геннадьевич хәйән сәмахёсене районти "Нам Эко" хушаләх тёләхёпе ёненерет. "Сувар-2", "Смак-Агро" пёрлешүсемпе пёр тевёре тәрарь вәл. Уй-хире тухәслә та хәватлә, сав хушәрах перекетлө техника кәларать. Хуларә темише лавкка пур, фермәра сөнө хәтөр-хәтөр ьырнастарнә. Паянхи пурнәсран юлмасәр ёслет сёр сьинче.

Төрөсех каланән туйанать ял хушаләхөнче пьсёхсе үснө Валерий Ермолаев. Әна чылайранпа аван пёлнөрен мөншөн юттинне тёләх ьырәнне хунине те чухлатәп. Сәпайларән. Чи малтанах ьттисенче лайәххине курма тәрәшатъ. Хәйән хушаләхө сьинчен сәмах пусарсан ьтлашши сәмах ваклама юратмасть.

– Вәл манән хушма хушаләх майлә кәнаис. Әна тытса пыма йывәспа ёслени пуләшатъ.

– Валерий Геннадьевич, фермер хушаләхне эсир сьрёп аләра тытса пынине пытгарар мар. Сәплипех вәкәрсем самәртатәр, хуралтәсене сөнететөр, техника туйнатәр. Пёр кунпа кәна пурәнмастәр. Йывәс ёсёпе ял хушаләхө юнашар утнинче вара япәххи сук.

– Сёрпе 1985 сұлтанпа тачә ёслетөп. Сурсёре тухса кайиччен ьрәнти ял хушаләх предприятийёнче строителте тәрәшнә, сахал мар ферма вिति, ьтти хуралтә тунә. Инсетрен тәван яла таврәнсан йёркелесе ятам та хамән ёсе. Вәрман касса йывәспа ёсленө хушәра ферма турәмәр, вәкәр самәртма тытәнтәмәр. Сёр сьинче ьльәх апачөлөх курәк үстеретпөр, хальчен сёр улми те ситөнтөрнө. Әста каятпәр ёнтө халө 56 сұла ситсен. Хәнәхнә ёсех

тытса пыратпәр.

Паян йывәспа ьвәл ача тәрәшатъ, вәл – предприятели, хамән аләра – хресчен хушаләхө.

– Ас тәвасса, сәвакан ёнесем те туйнасанччө вөт-ха. Семье фермисене аталантармалли программәна хутшәнма шәпах сак енге проект хәтөрленөччө. Мөншөн тёллөв пурнәсланмар?

– Саклата хумалли пурләх сителөксөрипе. Район администрацийө хәйән харпәрләхне те сөнсе пәхрө, анчах саккунпа әна йышәнма май килмерө. Ёнесем туйнаймарәмәр, анчах гранта урәх бизнес-проектпа тивөсрөмөр. Вәкәрсен йышне үстертөмөр.

Патшаләх пуләшәвөпе тата хамәрән уксана хушса савән пекех трактор, ьльәх апачө хәтөрлөмелли комбайн, ьтти машина илтөмөр. Ферма витине төпрен сөнөтрөмөр, ун таврәшөнчи территории те чиперленчө. Көтү

көтмелли сұллахи лагере йёркене көтрөмөр. Хушма силос шәтәкө, утә упрамалли ьрән турәмәр. Хуралтә айёиче тытмасан утә пәхаләхө сұхалать. 600 пин тенкөлөх грант хушаләха самай пуләшрө.

– Вәкәрсене эсир хәйне майлә меслетпе самәртатәр. Вөсен пурнәсө ьтти фермәрисенчен уйрәлса тәрарь.

– Йывәс урайёиче тытмастпәр. Урай ьрәнө вөсемшөн – утә-уләм ай сарәмө. Унта пөрлөхи йышпа тәрәсө. Ай сарәмө хулән. Вәхәт иртсен әна, паха тислөк пулнәскөре, тракторпа төксе кәларатпәр та сөнөрен саратпәр. ьльәх аван ут хушатъ, 500 кило таран үстерсен сутапәр.

– Хәвәрах ьырнастаратәр е усламсәсемпе килөшсе татәлса?

– Апла та, капла та. Тахсантанпах пөлөкен усламсәсемпе ёслөме меллөрөх те. Уксапа турөх татәлсәсө, кирлө чухне малара та парасөсө.

Малашне вөсен те пурнәсө хөсөнөт. ьльәха кака ярас төсен (столовайсене ьырнастарма, сұтма тата ьтти те) ятарлә цөхсенче пусса тирпейлөмеллө. Саккун (ветеринарин техника регламенчө) халө сьрөп ьйтатъ. Әна пәхәнмалла, апла тәкак та хушәнө.

– Аш хакө сьрлахтарать пулө-ха. ьльәха усәсәр самәртас сук.

– Юлашки сұл хак самай чакрө. Малтан пөр килограмм чөрө вьсене 105 төнкепе сұтнә пулсан пөлтөр 75-пе кәна.

– Хаксем пус хьстарасөсө. Сәвах алә сулмастәр-ха.

– Вәрманпа ёслени пуләшатъ төсе кәларәм вөт. Хөллө пилорама витөр тухнә пөрөне-хәма аван сұтәнчө те чипер пурәнтамәр. Шаләва үстерме те май килчө.

– Вәрманпа ьвәл ачәр ёслет төрөр, унта тәрәшакансем кирлө чухне фермер хушаләхне те пуләшәсөсө пулө.

– Япанах пөр-пөрне пуләшатпәр. Ав паян кантурта төп бухгалтер сук. Йывәс лартма кайнә. Вәрман хушаләхөпе килөшү тунәран йывәс лартатпәр, сайралататпәр тата ьтти те. Кәсәл кайәксем валли 250 вөллө туса сакрәмәр.

– Ватләх сүлөнчө әста кайән ёнтө тетөр. Хушаләха япәхтарас мар төсе авөпле тәрәшатәр.

– Пурнәс сәмәл мар, анчах күренместпөр, хаш сьвламастпәр. Ялта пурәнатпәр, таса сьвләшпа сьвлатпәр. Хамәр туса илнө таса апат-сөмөсө ситөпөр. Удобренипе сахалрах усә курма тәрәшатпәр. Уя ьтларах тислөк хьватпәр.

Кәсәл курәк уйөсене те тислөк тәкса сұхаласа хәварасшән. 2010 сұл шәрәх килчө, чылайәшө тухәс илеймерө. Эпир сёр улми пуссине тислөк хьвнәран "иккөмөш сәкәра" нумай пустарса илтөмөр. Пирөн пекки районта урәх пулмарө. Сёр улми ал-урана сәвәрсә яма пуләшрө.

– Эсир туса илөкен таса апат-сөмөс сьвләха пултәр. Вәл пур чух кәмәлла ёслетөн.

– Ырә сәмахәршән тав.

ИНСЕТРИ
ЯЛ САССИ

Кәсәтә йәваласа пурнәс тәвакансем

"Эпө хуларә пурәнаймастәп", – тет вәтәр сичө сұлти Владимир Мөчков. Пөр вәхәт унти пурнәс тутине тутаннә хьсән вәл тәван ялне таврәннә. Унән сөмийи халө Сёнтөрвэрри районёичи Сөнъял Упакассинче амәшөпе пөрлөтөплөсе пурәнать.

Ялө пысак мар, мөн пурө те 45 килсұрт. Анчах кунтан сәмрәксем хулана тармасөсө.

Таврари ьтти ялсем йышсәр, вөсенче вара яш-көрөм юлманпа пөрөх.

Сьвәхра сәмрәксем валли ёс сук. Ял хушаләх предприятийө аран сьвлатъ. Пөчөккисене ача садне ял тәрәхөн центрне, Урхас Кушкәна, илсе ситөрме те Сөнъял Упакассисене меллө мар. Владимир Мөчковән мәшәрө Сөнө Шупашкарта ёслөнөрен ачисене унти садике илсе сурет. Кашни кун сұл сурөме тә-

каклә. Хуларә пурәнма пүлөм пурри пуләшатъ. Канмалли кунсене, паллах, яла таврәнәсөсө.

Ёлөкрөх ял тулли пурнәспа пурәннә. Паян шул та, клуб та сук. Вун тәватә пөчөк яла пөрлөштөрекөн Урхас Кушкәна ситөме вара вәхәт кирлө. Юратъ-ха Сөнъял Упакассинче лавкка пур. Сёнтөрвэрри хулинчи пөр усламсә тытатъ әна. "Пурри аван, анчах ял әна пула әпәр-тапәр айне пулатъ, тирпейсөре тухатъ, тасамарланатъ. Ялла юнашар дача, унта сурөкенсем те типтерсөр. Сур-сапа ял сөмне, вәрман хөррине пәрахса хәварасөсө. Әна пус-тармалли контейнер лартса парсанах унашкал пулмөччө ёнтө", – тәван тәрәхөшөн чунө ьраттинне пытармасть Антонина Ивановна Мөчкова.

Владимир ьвәлөпе сурәх көтөвө

көтөме тухнәскөрепе ял сөмөнчи тарән сьрмара паллашрәмәр. Каласнәсөмөн сәмрәксем мөншөн Сөнъял Упакассинчен тухса тарма тәрәшманнине те пөлтөмөр. Сьвәхри хушаләхра ёс суккишөн пач кулянмасөсө вөсем. Ялөпөх кәсәтә тәвасөсө. Мөчковсем те үксе юлмасөсө. Кунне вьсө-тәватә мәшәр йәваласөсө. Ёсчен алә витөр тухнә тавар сұтәнмасәр ьыртмасть. Ял сьиннисене аван пөлөсө ситнө усламсәсем әна килө пырсах курттәмән илсе каясөсө. Капла йүне ларать те... Мөн тәвән, ьльәх ус-ракан кашнинчөх хулана тухса сурөйөмест.

Хөлөпе кәна мар, сәвөпөх кәсәтә тәвасөсө-мөн Сөнъял Упакассисем. Кунашкалсөм хәйсөн таварне килөн-каяна йүнөпе тытарса ямасөсө, хәйсөмөх сұтма сурөсөсө. Вөсен ьльәхпа тәр-

машма вәхәт сук, сәвәнпа усрамасөсө те. Юр-варне, аш-пәшне уксалла туйнасөсө. Вәйлә ёслөкенсем кәсәтәпа сахал мар укса тунине паләртатъ Владимир Мөчков.

Хәй те тәрәшакансен шүтөнчөх-мөн. Кәсәтә та йәвалатъ, техникапа ёслөме те ёлкөрет. Килөнчи тракторө ахаль лармасть. Көтү көтөме тухнә кун пирөнө каласнә хьсәнах вәл сьвәхри дача хушаләхне васкарө. Техникөпе шьв насусө кәларма чөннө иккөн әна.

Ывәлө тақта инсетре мар, хәйөнөпе юнашар пулнәшән, хуларан яла таврәннәшән Антонина Ивановна, ахәртнөх, хөпөртөт. Кил пушанса юлмасть. Картиш тулли ьльәх-чөрлөхө пәхма ватә сьнна халө самай сәмәл.

Төпөр 10-15 сұлтан тәван ялөн шәпи пирки уссән калама тәхтаса тәчө кинөми, анчах вәл паян-ьран пөтөмөсө шантарчө. Ытти ялсенчи пек кунта ёсмелли шьвсәр аптәрамасөсө. Килсөрен сәл чавнә. Ял варринчө те пур. Мөчковсөн акә сивө, вөри шьв килөнчөх. Суртра сұт сәнталәк газө сунатъ. Сәмрәксем үрөкөнмөсөсө, сөнө суртөсем хәпартасөсө. Дача ённөллө каякан асфальт сұл ял сөмөпөх иртөт.

"Ялта ёслөсе пурәнма пулатъ, – тет Владимир Мөчков. – Куратәр-и, өпле илөмлө кунта. Вәрман сөмра, кәмпине, сьрлине, сьнна кирлине йәлта парать".

Өпле хирөслөме хәйән ёнтө кун пөк шухәшлә сәмрәка. Унашкалсөне паян пус таймалла. Вөсемсөр ял ёмөрне кам тәсө?..

Антонина
Мөчкова

Хастарсем пуртан вучах сўнмест

Хальхи сáмрáксене мёнпе илёртмелле-ши? Кун пирки культура ёсченёсем час-часах пуç ватаçсё. Ара, ялсенче бар, кафе ёсленёрен ытларах унта туртáнаçсё вёсем. Сав вáхáтрах культура сурчё вара пушá ларать.

Ахальтен мар ёнтё Тáвай районёнци Тáрмáшри информацияпе культура центрёнче малашне совет саманинчи пек кинофильмсем кáтартма тытáнаçшáн. Малтанах Инди фильмёсенчен пуçласшáн. Халáх кáмáллать вёсене. Шкул ачисене вара мультфильмсемпе савáнтарма шут тытá. Паллах, кино кáтартмалли хатёр хётёре сынсен хáйсен илсе пыма тивет. Мёншён тесен патшалáх халё вёсемпе тивёçтермест. «Сáкнашкaл сёнёлёхпе сáмрáксене хамáр енне савáрма пултарáпáр-ши?» – терё Марина Иванова директор.

Ачасемпе сáмрáксем сёс мар, ял сынни те клубран писсе пырать. Áна сёнёрен те сёнё ятсем пани халáха пёлтерёшлё мар. Унáн каласáвёнче вáл яланах «клуб» сáмахпа сирёппенсе юлнá.

11 сул хутáнмасáр тáнаçкер 2010 султа ял халáхне сёнёрен йышáннá. Юсаса сёнетнё хыçсáн халё кунта илемлё, типтерлё. Ачасемпе аслисем валли тёрлёрён кружок ёçлет. Чуна йáпатма, пултарулáха аталантарма майсем сителёклё. Аслисем валли «Тáрмáш» фольклор ушкáнё, «Шу-сáм» драма кружокё, «Саркайáк» хёрарамсен ансамблё йёркеленё. Ачасем вара «Шевле» драма кружокне тата «Сарпике» ансамбле сўреçсё. Вёсене пурне те Елена Матросова ертсе пырать.

Концерт-спектакльпе таврари ялсене те каяçсё. Акá Ф.Павловáн «Ялта» драмине пур сёрте те хапáллáса йышáннини пёлтерчё директор. «46 сын хутшáнчё унта, ачасене те явáстáртáмáр. Икё сул выларáмáр ку спектакле. Ун хыçсáн сцена сине Н.Айзмáнáн «Кай, кай Ивана» камитне кáлартáмáр. Áна та кáмáллáрёс ку-

ракансем», – аса илет иртнине Елена Николаевна. Халё вёсем Е.Никитинáн «Хаврук инке сывалать» камитне лартаçсё. «Кружока сўрекен пур-и?» – кáсáклантáм эпё. «Пур, – сирёппён хуравларё илемлёх ертўси. – Хастар сынсем сителёклё пирён. Вёсем хáть хáш роле те выляма хатёр».

Вёсенчен пёринпе, Светлана Спиридоновáпа, канашлама май килчё. Вáл – ял тáрáхён депутатчё. «Драма кружокне хаваспах сўретёп. Елена Николаевна мана самай пысáк рольсем шанса пани савáн-

тарать. «Ялта» драмáра Елюк рольне кáлáпáрам. Савáн пекех куракан умне Хаврук инке пулса тухрám. Юрлама-ташлама та килёшет. Юрать ялта клуб пур. Килте телевизор умёнче лариччен пултарулáха аталантарни пёлтерёшлёрех», – терё вáл.

Иртнё сул «Тáрмáш» фольклор ушкáнё «халáх» ятне илнё. Тепёр ситёнў вáл – информацияпе культура центрне кирлё хатёр-хётёрпе тивёçтерни. Сёнё кёпесем те сёлеттернё. ЧР Культура министрствин сáккасёпе вёсене Иркутск тáрáхёнчех сёлёнё иккен. Ара, хамáр пат-

ра ательесем хупáннá-ши? Е сёвёçсем чáваш кёпи сёлеме маннá-ши? Клуб ёсченёсем каланá тáрáх – вёсем чáваш кёпине сывáх мар. Ситменнине кёпе шучё те маларах палáртнинчен сахалрах. Иркутск сулё инсе сав.

1954 султа Тáрмáш хорё Мускаври Кремльте юрланá. Халё те юрра-ташша áста ентешсем. Сáк тáрáхри юрра-кёвве упрас тёлёшпе те ёслечсё вёсем: ватáсенчен сырса илечсё, халáх хушшинче сараçсё. Áна сёнёрен пурнáç парнелечсё.

Валентина ПЕТРОВА.

«Чунрине укçапа виçеймён...»

Ирина Удалова

Кўкесри Бичурин музейне кёрсе курнисем тав сáмахё каламасáр каймаçсё. Чáваш Ене ёслё сул сўреве килнё Китай делегацияйё пёрне паллá áсчаха, Хёвел тухáс халáхёсен йáли-йёркине тёпчесе чапа тухнá Никита Бичурина халалланá стендсемпе питё кáсáкланса паллашнá: "Нумай сёнё япала пёлтёмёр. Пархатарлá ёс таватáр. Шупашкара тепре ситме тўр килсен кунта хамáран ытти ёслё сынсене те илсе килес шухáш суралчё".

Халáх пуянлáхён управё усáлни шáпах 13 сул. Шутлáр-ха, аллá пин сын ытла ёмёрсен асамлáхё витёр тухнá. Савна май вун виçё сул каялла пулса иртнине куç умне кáларчёс. 2001 сул пуçламáшёнче культура пайён ертўси Маргарита Павлова район пуслáхё Михаил Игнатъев патне кёнё те сáпларах

каласу пусарнá: "Республикáри пур районта музей ёçлет, пирён мёншён йёркелес мар áна? Ку тáрáхран самай пысáк сын тухнá, пёрре тытáнсан пултармалла".

Чáн та, асаттесемпе асаннесен ёс хатёрёсемпе тумтирне кáлара-кáлара ывáтсан пулас áрусем валли мёнех хáварáпáр? Аваллáхсáр малашлáх сук теçсё-и-ха. Район администрацийён культура пайён хавхаланáвё ыттисене куçнá, пысáк ёс туса ирттернё вёсем.

– Кашни япалара – тáван халáхá-мáрáн ёс мёлё, тёнче курáмё, шухáш-лавёпе философийё, савáнна вёсен хакне укçапа виçеймён, – каласа парать музей директорё Ирина Удалова. – Чул хулара иртнё Атáлси тáрáхёнчи музейсен фестивалёнче Бичурин пурнáсё сáнчен каласа паракан экспозицияе питё ырларёс. "Кўкес поселокёнчи пёчёк Китай" курав чи áнáçлисен шутне кёчё. Ёсёмлё утáм тейёттём. Халáхсен туслáхёпе хутшáнáвёсенче сёнё страница усрáмáр. Бичурин хáварнá пуян материалпа паллашма темиçе делегация килсе кайрё, кунтах Китай чёлхине алла илес текен ушкáн чáмáртанчё. Нихáш ют чёлхе те сáмáл мар, китаила каласáма-сырма хáнáхаси пушшех те. Эпё сáнанá тáрáх – сáмрáксем áна хáвáртрах тавсáраçсё.

Ирина Витальевна Чёмпёр облаçёнчи Чáнлá районёчи Кивё Улхаш хёрё. Юратнá ёсне сав тери парáннáскер нумай сёнёлёх кёртнине палáртмасáр иртме сук. Калáпáр, сáмрáк мáшáрсене чёнсе чысланине, чáваш си-пуçне тáхáнтартса ташлаттарнине кунта сёçкурма май пур. Пёр авáк сáнаса ларатáн та ёлёкхи туй саманчёсене кура чёре кáлт-кáлт тапать, сўл тўпере

Ёлёкхи чáваш туйён саманчё

вёсетён... Кўкесри "Паха тёрё" фабрика áстисем епле илёртўллё тум сёлёнё! Вёсене халалланá экспонатсем тёрёсёсем тёнче шайёнчи куравсенчен пысáк наградасемпе таврáнни сáнчен каласа параçсё. Тепёр сёнёлёх – интернет майёсемпе халáх пултарулáхне аллáрах кáтартни.

Тёлёмелле, хáш-пёр экспонат "сасине" те итлеме май пур иккен. Пёр ёмёр каярах – 1914 султа туса кáларнá пианино умёнчен сын татáлмáсть. Нимёс-сен инструментне пёлекен сынна шыраса тупнá, майлаштарнá. Кану кáсёсенче Шопен, Бетховен кёвви тытáнлать. Асáннá реликвии районти Макаç

ялёнче мёнле сыхланса юлни – хáех асамлáх, этем шáпипе сыхáннá вáртáнлáх.

– Иккён-виçсён мёнле ёлкёрсе пыратáр? – ыйтрám Оксана Ижедерова экскурсоводран.

– Тáрáшатпáр. Килен-каян кáмáлне савáрма пёлмелле сав. Музее хытса ларнá аваллáхпа ан танлаштарáр. Паянхи пурнáç таппине туллин сáнлатпáр эфир. Чáваш чёлхи кунёнче "Паха тёрё" фабрикапа пёрле ирттерекен ача-пáча ўкерчёкёсен конкурсне пётёмлетрёмёр. Пиллёмкёш сул йёркелетпёр áна. Пурте кáмáллá, – терё вáл.

Григорий СЛАВИН.

Асла Җентерү

Сук, Филиппов хыпарсәр сухалман

Вәрса – хәрушә инкек, юн, виләм...

1941 сұлхи сәртме уйахәнче сәр киллэ Җәнә Вёренер сыннисен сән-пиче самай салхуланчә. Утә сулма утакан хәрарәмсем те сависене хулпусси синчен антарчәс. Вәрмар сүлэ синчи сил арманә те тарук кәлтартатма пәрахрә. Ачасем сывахри хугаш вәрмана ушкәнпа сырлана сүреми пулчәс. Юнашарти улмусси пахчинче шәпчәксем те юрә юрламасчәс.

Җавра күлэ хәрринче пәр пулсә та лармасть.

Почтальон куллен ешәл сәремлә урамсем тарәх хулласа повестка валесет. Купас сасси те илтәнмест. Никам та юрламасть. Арсынсем иккән-вищән савәтәнса кун сиктерсе тенә пек йывәр кутамкасәм сакса Вәрмар станцине утачсә. Вёсем хысәнчен кәпәрленсе хәрарәмсемпе ачасем тарса юласчәс. Ир те каç куçсуль юхатә. Ялйыша кичем пусрә...

«Хамән хуйхә сын савәнәсәнчен хакләрах»

Пурнәс улшәнәтә, сын та улшәнәтә теңсә. Чунра ләпкә мар пулин те Иван Филиппович Филиппов вәри сәнталәка пәхмасәр сири гимнастеркәна нимәнпе те улаштарса тәхәнарә. Ёсе, сичә сухрамри Кавалти крахмал заводне, сәплипех сүрерә. Сухари шурә пир татәкне сәс кашни каç улаштарса сәлеме пәрахмарә. Килте савнә мәшәрәпе Анна Екимовнапа иккешән хутшәнәвә кунсерен кәткәсланса пычә.

«Хәрәх пәрремәш сұл, хам та хәрәх пәрре тултартәм, – пәрмай пәр сухәш пәраләтә ун пусне. – Ал-ура сирәп-ха. Куç витер. Яш чух, каччә чух Хәрлә Җарта пулни манәсман. Шашка тытма та, пәшалла пеме те манман. Хәвәртрах, хәвәртрах фронта каймалла. Нимәс Мускав патне тапасланатә. Аңа хутәлеме манән пәшал хутшәнсан та – пысәк пулашу: сирәп тыт пәшала, тәшмана ашала».

– Тархасшән, пире пәрахса ан хәвар. Мана мар, ачасене хәрхен. Хамәрән, улттән вәт вёсем, – чәрре кәнә Анна Екимовна. – Мән сисе хәл каçпәр? Суркуннеччен те вәрса чарәнмә... Асли, Наçтук, вун улттә тултартә те-ха. Кәсәнни – пәррере сәс. Ниçта ёсе тухаймастәп. Хәвән ёсә те пите яваплә. Ахальтен бронь паман вәт сана. Тутәх тимәре сиет, сәклеими шухәш – чәрене.

Эрне иртсен сәлла мәшәрә каç пулттиле кантәк умне тәрә тәрлеме ларатә.

– Ванюш, күршәсем тем сивә куспа пәхасчәс, – сәмах пуслатә вәл түлеккән. – Эсә ёсленипе ёслемени пирки йитаçсә. Повестка паман-и-ха теңсә. Эпә пәр сәмах та чәнмерәм.

– Тәрәс тунә, – киләшет Иван Филиппович. – Мән тәрлетән-ха?

– Сан валли тапақ хугаси, – хуравлатә арәмә. – Хитрелетес тетән-ха.

Иван Филиппович әнланнә: арәмән кәмәлә савәрәннә – фронта кайма сұл уса...

Ытла та вәрәм хәллехи сәр – пәр вёсәм тәсәлатә, тәсәлатә – ниепле те тул сүтәл-масть. Тулта тәттәм, чүрече кантәкәсем шәннә, сүхе пәрпа витәннә. Сехет шаккатә, шаккатә, сәллах тулта тәттәм, вәхәт чарәнса ларнән туйәнәтә.

Анүс тахсантанпах сывәрса каяймасәр вырән синче выртатә. Куçне уса кәлә сәма-хәсене пәшәлтататә. Ачасем сывланине итлет те сүмри пәчәкчә Юляна питәнчен чуп туса илет. Пусран тухми хуйхә-суйхә канәс памасә аңа, тәнлаври юн тымарә халь-халь татәлса каяс пек хытә тапатә. Сәтел патәнчи маңчаран сәкнә лампа пүрте вәйсәрән сүтататә. Сурма сүтәра хирәсри стена синчен Ванюшән куçсәсем Анүс сине шәтарасла пәхасчәс. Вырән синчи ачасем сывланинче те ашшә пурри сисәнәт, янкәр сасси ил-

тәнәт: «Кәтәр, сәнтәрүпе таврәнәтәп. Сывләхлә пуләр. Сире юрататәп, сүрусем сүрсах тарәп».

Хәрарәм куçә куçсульпе тулчә. Пус айәнчи минтере лутәркаса шәпән пәшәлтатрә: «Турәсәм! Мән пулса иртет? Сур сұл иртрә. Пәр сыру та сүрмарән. Пәр хыпар та пәлместпәр. Мәншән сыру сук?»

Кәмака хысәнчә шәрчәк сасә пачә. Кил картинчә йытә хамлатса вөрчә...

Султаләк та иртет, иккә те, вищә те – сәллах Иван Филипповичран пәр хыпар та пулмарә. Япта сәнтәрү кунне те пәллә турәс. Анна Екимовнапа Наçтук хәрә ытти ачасене савәтса савәнәслә күршәсемпе пәрле шул патне кайса савәрчәс. Сүтә хәвел те ачашраххән, тәнче ирәкләрәххән туйәнчә сак кун ултә ача амәшне. «Сәпах та хамән хуйхә сын савәнәсәнчен хакләрах», – шухәшларә вәл әшра.

1947 сұлхи утә уйахәнчә Анна Екимовна СССР Хәс-пәшаллә вәйсән министрствин рядовойсемпе сержантсен составәнчә вилнисене тата хыпарсәр сухалнисене шута илекен управленирен сыру илет. «Сирән улашка – 1900 сұлта суралнә Филиппов Иван Филиппович рядовой фронта пулса 1941 сұлхи раштав уйахәнчә хыпарсәр сухалнә», – сүрнә унта. Управлени пусләхә Шавельский генерал-майор алә пусса сирәпләтнә.

– Хәрәх пәрремәш сұлхи раштав уйахә, – кәшкәрсә макәрсә яратә хәрарәм. – Пулма пулттараймасть! Ённемәстәп! Хәйне чунтан юратакан тәван сәме патне сур сұл сыру сүрмасәр пурәнма пулттарайман вәл! Вәрса тухса каяс умәнхи каç пәр ачи те чәрәм ыйхә тумарә. Аңа мәйран сакәнчәс, хулпуссирен ачашларәс, питәнчен чуп турәс, ал шәллипе шәлса куçсульне типәтрәс. Ённемәстәп!

Сав каçхине вәл сүрәва аләра тытсах сывәрнә. Ыйхәран вәрәнсан тата тепәр хут тимлән вуланә.

– Хыпарсәр, – шухәша путнә Анна Екимовна. – Сук, ку вилнә тенине пәлтермест-ха. Сухалнә... Ку – хәрушә сәмах. Иккәлен-терет тата. Ванюш тәшмана парәнәкан сын мар. Тен аманса тыткәна лекнә? Сын тамәк-ра та пурәнәтә теңсә. Сук, кунашкал шухәшпа та киләшме май сук. Ку таранччен темле шәтәкран та мәнле те пулин май тупса хәй синчен хыпарлатчә вәл...

Пәр-икә эрнерен вёсем патне пәлламан сын пыратә. Аләкран кәнә-кәменех стена синчи сән үкерчәке куратә.

– Ку – Филиппов Иван, – тет вәл чәтрәк-кен сасәпа. Савәнтах йёрсе яратә: – Вәл унта вилчә пулас, вилчә пулас...

Сакәнпа пәтәм каласу вёсләнет. Анна

Екимовна аңа аран-аран ләплантаратә. Арсын пите пәлханса тухса каятә. Текех вёсем патне нихсан та килсе курәнмасть.

Фронта хәй ирәкәпе кайнә упәшки синчен тәрлә хыпар илтсен те мәшәрә аңа киле таврәнәсса кәтет. Ултә ачана пәченех ура сине тарататә. Хура-шурне мәй таран туссен те нихәсан пуса усман. Асла хәрә Наçтук ялан унән шанчәклә пулашу си пулнә. Шәллә-йәмәкәсен юратнә апәшә «Красный Мурат» колхозра тарәшса ёсләтә. Ун хысән Катя, Алексей, Миша, Лидия тата Юля пурнәс сүлэ сине сирәп тәнә.

Сәнә Вёренертен 114 арсын Тәван сәршыывән Асла вәрсине тухса кайнә, 69-әшә киле таврәнәйман. 1971 сұлта ситмәл тәваттә тултарса юратнә мәшәрне кәтсе илеймесәрех сәре кәнә салтак арәмә. Хәйән

сурла уйахән вёсәнчә Зубцов районәнчи Веригоно ялә сывәхәнчи пысәк мар вәрман-та сирән аслаçарән шәм-шакне чавса кәлартәмәр. Ф-1 граната, кашәк, каска, тапақ хугасә тухрә. Хурән тымарә каскәпа пуç шәммиसे хытә сиенленә. Медальон лайах упраннә: хәрлә армеец пирки мән сүрни йәлтәх вуланатә. Анчах сирән хушаматсем расна пулни пире пысәк чәрмав күчә. Иван Филиппович суралса үснә Вәрмар районәнчи Җәнә Вёренере ситсе ял-йышпа калас-срәмәр. Вёсем сире тупма пулашрәс, – әнлан-тарчә инсәтсен килнә хәна, Александр Галкин текенскер. Вәл Шупашкартах суралса үснә иккән. Тверь облаçәнчә пурәнәтә.

Эпә сухалсах кайрәм. Асаннене, аттене, тәвансене аса илтәм. Мән тери кәтнә вёсем асаттене! Унән шәпи пирки мән чухлә пуса ватнә, куляннә. Эпә хәнәсене хамәр сәме сінчен каласа патәм. Асаттен виçә ачи Филиппов, тепәр виçәшә, сав шутра ман атте те, Иванов хушаматпа сүрени сінчен пәлтәртәм. Кәтмен хәнәсем чи хаклә та ыра хәнәсем пулса тәчәс. Ситмәл виçә сұл иртсен пәтәм Чәваш сәр-шывене пәлтәрме ыра хыпар илсе килчәс вәт. Ку – теләк мар, чәнләх, тәрәсләх. Сакән хысән Җәнә Вёренер сыннисем Иван Филиппов хәрлә армеец сінчен пәр вёсәм каласәсчә. Вәрмар районә теләнет...

Уйрәлас умән Александр Галкин шырав-сәпа юнашар тарса сән үкерчәк сәпартәмәр. – Ку сән үкерчәк – Тверь облаçәнчи «Подвиг» сәрпа патриот центрә валли пулатә, – терә хаклә хәна. – Пирән шыравсәсем те паттәр хәрлә армеец мәнкәпе пәлләшасшән.

Тепәр уйахән кирлә хутсене вёсәх туса ситеретпәр. Хамәр хушәри сывәнәва татмастпәр. Иван Филиппович шәм-шакне пырса илме хәтәрленәр. Шәнкәравлатпәр.

Шырав ушкәнән сыннисемпе сывпул-лашнә чухне Николай Алексеевичән куçсәсем шывланнә. Ашә асату куçсулэ, тунсәхлә савәнәс куçсулэ...

Савәнтах вәл инсәтри Австрире пурәнәкан тәван йәмәкә патне шәнкәравласа вәр сәнә хыпар пәлтәрнә.

– Тавах, пичәсәм, – хуравланә Юлия Алексеевна. – Нихәсан кәтмен хыпар хумхантарса ячә. Ённемелле те мар пек, анчах чәнләх. Сак кунсәчех Чәваш Ене ситетпәр. Кәтәр. Тверь хулине асатте патне пәрле ка-ятпәр.

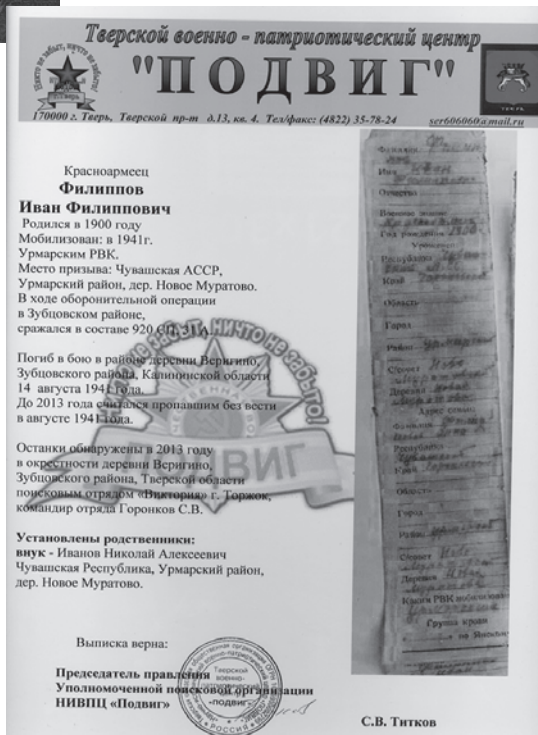
73 сұл иртсен

Ака уйахән 17-мәшәнчә Тверь хулинчә «Смоленское захоронение» асәнү комплек-сәнчә «Асәнү вахти – 2014» усаплнә. Хурләхлә митинга вәрса ветеранәсәм, Тверь облаçән кәпәрнаттарә, Раçсей Геройә Андрей Шевелев, «Подвиг» сәрпа патриот центрән ертүси Сергей Титков, сәр сыннисем, сәрпа патриот клубән членәсемпе шыравсәсен отрячәсен ертүсисем, Тверьти Суворов училищин курсанчәсем, хула сыннисем, студентсемпе шул ачисем хутшәннә.

Тверь облаçәнчә 1988 сұлта «Подвиг» сәрпа патриот центрне уснә. Чәрәк әмәр хуш-шинчә шырав ушкәнәсем облаç сәрә сінче пин-пин совет салтакәпе офицерән шәмми-шаккине тупса пәлтәрнә, вёсене тәванәсем патне ләссе пама тарәшнә.

Хурләхлә митинга Тверь сәрә сінчә 1941 сұлхи сурла уйахәнчи хаяр сәпәсусен-че паттәрсен виләмәпе вилнә икә хәрлә ар-меецән шәмми-шаккипе упранса юлнә япа-лисене тата хучәсене тәванәсене ситерсе панә. Кусем – Чәваш Енри Иван Филиппович Филипповпа Красноярск крайәнчи Макара Давыдович Животов. Вёсене, 73 сұл сәр айәнчә выртнәскерсене, сәрпа патриот клубән шыравсәсем шыраса тупнә.

5-мәш стр. ➔

Красноармеец Филиппов Иван Филиппович
Родился в 1900 году
Мобилизован: в 1941 г.
Урмарским РВК.
Место призыва: Чувашская АССР, Урмарский район, дер. Новое Муратово.
В ходе оборонительной операции в Зубовском районе, сражался в составе 920 стр. дивизии.
Погиб в бою в районе деревни Березино, Зубовского района, Калининской области 14 августа 1941 года.
До 2013 года считался пропавшим без вести в августе 1941 года.
Останки обнаружены в 2013 году в окрестности деревни Березино, Зубовского района, Тверской области поисковым отрядом «Виктория» г. Торжок, командир отряда Горонков С.В.
Установлены родственники:
внуки - Иванов Николай Алексеевич Чувашская Республика, Урмарский район, дер. Новое Муратово.
Выписка верна:
Пресс-аттештадминистрации
Уполномоченной поисковой организации
НИИЦ «Подвиг»
С.В. Титков

Сӑнсем

Сиккасси

Сиккасси ялӑ Канаш районне кӑрет. Кунтан Шупашкара ҫитме 105 ҫухрӑм, район центрне – 21. Ял Урюм (Вӑрӑм) юхан шывӗ хӑрринче вырнаҫнӑ. Кунта пура-накан ҫӑвашсем ҫӑр ӗҫле ӗҫленӗ, выльӑх усранӑ, хурт-хӑмӑр ӗрчетнӗ, пир-авӑр тӑртнӗ. Ҫӗлӗк, тумтир ҫӗлекенсем, катка-пичке ӗсталакансем те пулнӑ.

Малтан ялта мула хапсӑнмасӑр тӗлӗнмелле ӗҫсем туса пураӑннӑ Косьмапа Дамиан светтуйсен яҫӗпе лартнӑ чиркӗ пулнӑ. 1892-1937 ҫулсенче Виҫ ипостаҫлӑ Таса Турӑ яҫӗпе лартнӑ чиркӗ ӗҫленӗ. Юлашки сулсенче святой Николай патшапа унӑн ҫемьи яҫӗпе лартнӑ чиркӗре кӗлӗсем иртеҫҫӗ.

XIX ӗмӗрте 3 лаша арманӗ, ҫилпе тата шывпа ӗҫлекен 2-шер арман, ҫӑм арманӗ пулнӑ. 1845 султанпа – прихут училищи, 1887 султанпа – земство училищи, 1919 султанпа вулав сурчӗ ӗҫленӗ.

1930 султа "Юман" колхоз йӑркеленнӗ.

1918-27 сулсенче ял вулӑс центрӗ шутланнӑ. 1927 султанпа – Канаш районӗнче.

1716 султа 130 арсын пураӑннӑ. 1795 султа 70 килте 261 арсынпа 253 хӑрарӑм пулнӑ. 1858 султа 145 кил шутланнӑ (390 арсын, 384 хӑрарӑм). 1897 султа ял 774 арсынпа 637 хӑрарӑман тӑнӑ. 1926 султа – 415 кил (955 арсынпа 1046 хӑрарӑм), 1939 султа – 946 арсынпа 955 хӑрарӑм, 1979 султа 679 арсынпа 857 хӑрарӑм пураӑннӑ. 2002 султа 384 килте 1110 ҫын кун кунланӑ.

Ялта ҫӑвашсем, вырӑссем, тутарсем пураҫҫӗ. Шкул, ача сачӗ, участокри больница, библиотека, культура сурчӗ, ҫыхӑну уйрӑмӗ, лавкасем, "Урюм" ял хуҫалӑх предприятийӗ тата ытти пур.

С. ЖУРАВЛЕВ сӑн ӱкерчӗкӗсем.

**Зинаида Мукшинапа
Валентина Мурзукова библиотекарсем**

**Культура сурчӗн ертӗҫи, Чӑваш Республикин
культурӑн тава тивӗслӗ ӗҫченӗ Ирина Андреева**

**Сиккасси ял тӑрӑх администрацийӗн
специалистӗ Людмила Мурзукова**

**Тивӗслӗ канӑва тухиччен вӑрман
хуҫалӑхӗнче тӑрӑшнӑ Алексей
Сергеев**

**Марина Шпакова культура суртне
тирпейлесе тӑрат, концертсенче
маттур, «Хресчен сассипе» туслӑ**

**Олег Шпаков фермерӑн мӑшӑрӗ
Наталья купӑста калчи ӱстерет**

**РФ культурӑн тава тивӗслӗ ӗҫченӗ,
темиҫе кӗнеке авторӗ, хӑй тӗллӗн
вӑреннӗ художник Николай Бабанов**

◀ 4-мӗш стр.

Иван Филиппов армееҫӑн юлашкиӗсене илме унӑн мӑнукӗсем Николай Алексеевич Ивановпа Юлия Алексеевна Афанасьева, Чӑваш Енре суралса ӱснӗ, халӗ Мускавра пураӑнкан «Сыны Отечества» организацӑи членӗсем Сергей Иванович Музяков, Иван Николаевич Николаев, Юрий Михайлович Охотников тата Чӑваш Енри МЧС ветеранӗсен Канашӗн председателӗн сумӗ Василий Николаевич Нягин полковниксем пынӑ.

– Хӑрушӑ вӑрҫӑ пусласа нимӗҫ фашистӗсем Тӑван ҫӑр-шывӑн тӗп хулине аркатса ҫӑрпе танлаштарма ӗмӗтленчӗ, – тенӗ хӑй сӑмахӗнче Тверь облаҫӗн кӗпӗрнатӑрӗ Андрей Шевелев. – Юлашки патрон, юлашки юн тумламӗ юлмиччен ҫапӑрҫӗ пирӗн патӑрсем. Ҫук, каялла пӑр утӑм та чакман. Вӑсен шучӗпе – Иван Филиппович Филипповпа Макар Давыдович Животов хӑрлӗ ар-

меӗҫсем те...

Пирӗн шыравӑҫсем ҫанӑ тавӑрса, ырми-канми ӗҫлеҫҫӗ. Тунӑ ӗҫсем – тӑван халӑх куҫӗ умӗнче. Хыпарсӑр ҫухалнӑ юлашки салтака тупмасӑр та шырама чарӑнмастӑр.

Хурлӑхлӑ митингра чӑваш отряҫсем те хӑрӑллӗ сӑмах тухса каланӑ. Вӑсем шырав ушкӑнӗсем Тӑван ҫӑр-шывӑн, тӑван халӑхӑн ҫав тери пысӑк та пархатарлӑ ӗҫтунине палӑртнӑ. Обласри мӗн пур ҫынна кулленхи пурнӑҫра ырлӑх-сывлӑх, телей, ҫенӗ ҫитӗнӗҫсем тумасуннӑ.

Тӑван кӗтес хӑй патне туртат

Пысӑк чысла, хальччен кунти ҫын курман хисеп туса пытарчӗ Иван Филиппович Филиппов шӑммисене Ҫенӗ Вӑренер масарӗнче. Пысӑк тупӑкпа. Хӑйне пурнӑҫ тӑршӗпе тӑҫемлӗн кӗтсе пураӑннӑ савнӑ арӑмӗпе Анна Екимовнапа юнашар. Ҫумма

сумӑнах ытти тӑванӗсен, кӑршӗ-аршӑн вил тӑприӗсем.

Шупашкартан килнӗ оркестр чуна кирентерекен хурлӑхлӑ кӗвӗ каларӗ. Ял леш енчи сурхи вӑрман тӑрӑх вӑрахчен ахрамласа салют сасси кӑрлесе тӑчӗ. Хӑрессем ҫине усӑннӑ кӑчкӑ каларнӑ йывӑҫсем ҫинчен тин ҫеҫ кӑнтӑртан вӑҫсе килнӗ кураксемпе чанки-чакки чанасем шавласа ҫӑлелле ҫӗкленчӗ. Ҫерҫисен ушкӑнӗ чӗвӗлтетсе вӑҫсе иртрӗ. Ҫӑлте тӑпере пирвайхи тӑрисем тӑрлатма пусларӗҫ.

Пӗтӗм Ҫенӗ Вӑренер халӑхӗ, Иван Филиппович Филипповпа сывпуллашма килнӗ кашни ҫын патӑр салтак тӑван яла таврӑнса ӗмӗрлӗхе канлӑх тупнишӗн ҫӑмӑллӑн сывласа ячӗ.

– Акӑ асаттепе сывпуллашрӑмӑр, – терӗ мӑнукӗ Николай Иванов. – Аслӑ Ҫентерӑ тунӑранпа 70 сул ҫитсе пыратӑ пулин те хӑрушӑ вӑрҫӑ ахрамӗ пире халӗ те хӑй ҫин-

чен аса илтерсех тӑрат. Вӑрҫӑ евӗр хӑрушши, хаярри урӑх нимӗн те сук тӗнчере. Пӑршелсӑр вӑл – ҫунтарат, аркатат, кӗл тӑват, тӑрапа хуплат, ыраттарат, юн юхтарат, вӗлерет, вӗҫех пӗтерет. Ҫавӑнпа ҫӑр ҫинчи мӗн пур ӗслӑ-тӑнлӑ, ыра чунлӑ халӑх миршӗн кӑрешет...

Хаклӑ асаттене юлашки сула тирпейлӗн ӗсатма пулӑшнӑ пур организаципе ҫынсене, уйрӑмах Вӑрмар район администрацине, Тикеш ял хутлӑхне, Василий Николаевич Нягин, Иван Николаевич Николаев полковниксене, Вӑрмар район ҫар комиссарне Валентин Валерьевич Лященко подполковнике, Шупашкарти «Системпром» пӑрлешӗвӗн директорӗн сумне Владимир Ильич Афанасьева ҫӑре ҫити пуҫ тайса тав тӑватпӑр. Пирӗн пысӑк хуйхӑпа савӑнӑҫа пӑрле пайланӑшӑн ялан асра тытса пура-натпӑр...

Герман ЖЕЛТУХИН, Вӑрмар районӗ.

«Ютине пӑх та ху пек ту»

← 1-мӑш стр.

Маларах каларӑм ӗнтӗ механизаторсем ситменни пирки. Ёсире ял хушалӑх академийӗнче вӑренекен студентсем практикӑра пулнӑ май пулӑшаççӗ. Ӑрусен сыхӑнӑвӗ татӑлманни савӑнтарать. Тӗслӗхрен, Дмитрий Козинӑн ашшӗ, аслашшӗ çак хушалӑхра вӑй хунӑ. Олег Артизанов пултаруллӑ механизатор пӗлтӗр РФ Ял хушалӑх министрствин Хисеп хутне тивӗçрӗ. Ылтисем те маттур. Çынсем ситменрен вӗсем темиçе машина çине лараççӗ. Вӑл е ку тапхӑрта хӑш техники кирлӗреххине кура.

– **Николай Степанович, чӗлхе вӗсне килнине Ыйтмасӑр чӑтаймастӑп. Хӑвӑр вырӑна хӑварма çын пур-и?**

– Мана кунта вунӑ çын таран улӑштарма пултарать. Уншӑн пӑшӑрханмастӑп.

– **Киров ячӗллӗ хушалӑх республикӑра чи лайӑххисен шутӗнче. Ёне выльӑх йышне ўстеретӗр, çенӗ фермӑсем тӑватӑр, сӑвӑмӗ те хушӑнса пырат. Эсир тахсанпах коллективлӑ хушалӑх статус-ӗпе ӗçлетӗр. Хальхи вӑхӑтра фермерсем нумай, вӗсен ӗсне епле хаклатӑр?**

– Пытармасӑр каласан, хальлӗхе лайӑххине курмастӑп. Каллех ют çӗр-шывсем хыççӑн каятпӑр. Таçта инçетре темӗн илтнӗ те тӑрх унталла таплаттаратпӑр. Вӑл çӗр-шывсенчи ял хушалӑхӗнче халӗ урӑхларах лару-тӑру, эфир вара фермерсемпе аран ишем пекки тӑватпӑр. Ав, куратӑр-и, Канаш районӗнче миçе фермер хушалӑхӗпе тулли мар яваплӑ пӗрлешӗ (пӗр хут страницине вырнаçайман списка кӑтартать – авт.), анчах усси нумай-и? Ӑнтавӑш ӗнче усман çӗр лаптӑкӗ пайтах.

– **Николай Степанович, сирӗнпе пуплеме питӗ кӑсӑклӑ, шухӑшлаттаракан япаласем çинчен калатӑр. Ман паян тӗллевӗ урӑхчӗ. РФ Президенчӗ Владимир Путин сире пысӑк награда парасси çинчен алӑ пуснӑ. Хавхалануллӑ статья пулса тухать пулӗ тенӗччӗ. Хӑвӑра «Раççей Федерацийӗн ял хушалӑхӗн тава тивӗçлӗ ӗçченӗ» ята парасса кӗтнӗ-и?**

– Калама пултараймастӑп. Хальчен ситмелли çитеймӗнни те пулнӑ та. Эпӗ наградашӑн ӗçлеместӗп. Уçшӑн та мар. Темиçе çул пенсире ӗнтӗ. Пӗлетӗр-и, малтанах пенси мӗн чухлӗ шутласа панине?

САЛАМЛАТПӐР!

Чи хаклӑ çыннӑмӑра, аппана – Вӑрнар районӗнчи Хурӑн Кӑкшӑм ялӗнчи **Елизавета Егоровна РОМАНОВАНА** – 80 çулхи юбилейӗпе çӗререн саламлатпӑр. Çӑл куç пек тапакан вӑй-хал, çирӗп сывлӑх, тулли телей, вӑрӑм кун-çул сунатпӑр.

Тав тӑватпӑр сана çӗререн, Эсӗ хаклӑ пире ылтӑнран. Эс пурри пире савӑнтарать, Пурӑнма вӑй-хал парса тӑрат.

Чунтан юратса – йӑмӑкӗ, шӑллӗпе кинӗ, аппӑшӗ, тӑванӗсем, кӗршисем.

Хисеплӗ аппана, тӑвана – Вӑрнар районӗнчи Хурӑн Кӑкшӑм ялӗнчи **Елизавета Егоровна РОМАНОВАНА** – 80 çулхи юбилейӗпе ӑшӑн саламлатпӑр. Вӑрӑм та пархатарлӑ кун-çул, иксӗлми телей сунатпӑр.

Мӗн кӗтни сан яланах пурнӑçлантӑр, Сывлӑху пултӑр çирӗп чул пек. Çул çинче çут телейӗ йӑл култӑр, Ырлӑх пултӑр сана ӗмӗрех.

Тав туса кӑмӑлушӑн сунатпӑр Савнӑсна ӑнӑсу тулли лав. Чун ӑшши хӗвел пек ӑшӑ пултӑр, Турӑ патӑр мал ӗмӗт, вӑй-хал.

Каçалта пурӑнакан аслӑ аппӑшӗн ывӑлӗпе кинӗ Гальӑпа Володя.

СДАЕМ В АРЕНДУ

АУ «Издательский дом «Хыпар» предоставляет в аренду помещения на 6 и 7 этажах здания редакционно-издательского корпуса, расположенного по адресу: Чувашская Республика, г. Чебоксары, пр. И. Яковлева, д. 13, для использования под офис.

По всем вопросам обращаться в 616 каб. или звонить по тел. 8-967-478-06-12, 56-00-67.

ВУЛАКАН ПУЛТАРУЛӐХӖ

Вӑрçӑ ачисем

Мария Ильинична МАДЮКОВА Патӑр-ел районӗнчи **Çеньялта суралса ўснӗ, И. Н. Ульянов ячӗллӗ Чӑваш патшалӑх университетӗнчен вӑренсе тухнӑ, чӑваш чӗлхипе литература учителӗн дипломне илнӗ. Хальхи вӑхӑтра Çеньялти Г. Айхи ячӗллӗ школ директорӗ. Пушӑ вӑхӑтра сыхма, тӗрлеме, çӗлеме юратать, сӑвӑсем çырат.**

Темиçе çул иртсен тӑванла масарта Сан ятна шыраса тупрӑмах пуç тайма...
... Хушамачӗ – аттен. Гранит плитаран Аттен ал тупанӗн ӑшши туйӑнать.

*Ксения Аврамовна Митрофанова,
Александр Аврамович Савельев,
Анисия Аврамовна Ухварина ячӗсемпе*

Вӑрçӑн виççӗмӗш кунне Мана лартрӑн хӑв сӑмна. Сӗтпе çӑкӑр çирӗн те Тухса кайрӑн çапӑсма.

Çак ўкерчӗк асӑмра Манӑсмасӑр пурӑнать. Анне вара сырура Санӑн шухӑшна вулат:

"Эс упра ачасене, Вӑй çитер-ха ўстерме, Час ак таврӑнӑп киле – Ун чух пулӑпӑр пӗрле..."

Виç тӗпренчӗк-тӑлӑха Хӗтлӗх пачӗ анне çеç, Мӗн чул чӑтнӑ хурлӑха – Ӑна пӗлет пӗр хӑй çеç.

Çитӗнейрӗç ачусем, Халь ўсеççӗ мӑнуксем, Тӑнӑç пурнӑçшӑн сире Пуç таять мӗн пур тӗнче!

Салтак арӑмне

Пуçра – хура тутӑр, Куçӑрта – куçсуль... Мӑшӑрна кӗтетӗр Ӑнтӗ миçе çул.

Çуркаланнӑ алӑ, Кушӑрханӑ пит – Мӗншӗнни вӑл паллӑ: Тунсӑхлатӑр пит...

Кунсем-çулсем иртӗç, Анчах пур пӗрех Мӑшӑрун сӑнарӗ Тухмӗ çӗререн.

Санпала пуплесшӗн Ларӑп юнашар, Пурнӑсна пӗлетӗп Сӑмахланӑ май.

Çӗрери суран сан Тарӑн çав тери! Пурнӑç курнӑ çыннӑн Сӑмахсем вӗри.

Мӗн тери телей ман – Эп курман вӑрçӑ! Çиçтӗр мир хӗвелӗ, Савтӑр пурнӑçӑ!

Хӗрӗх пӗрремӗшсем... Хӗрӗх иккӗмӗшсем... Маларах – каярах кун çути курнисем, Аттесем кайнӑ чух макӑрса юлнисем, Аннесен аркинчен çакӑнса чупнисем...

Пашалу кӑшласа, шур крахмал пуçтарса, Вӗлтӗрен яшкипе хырӑма тултарса, Çитӗнсе пынӑ чух туссене ӑмсанса Çын пуласчӗ тесе талпӑнар шӑл çыртса...

Пирӗн çак ўсӗме вӑрçӑ хусрӗ авса, Аттесем ачашлаймӗç пусран лӑпкаса... "Хаяр вӑрçӑ ачи", – сыпçӑнать çенӗ ят, Ун пирки шутласан чунӑм пит хурланать...

Манӑн ватӑ аннем ӗмӗрне ӗçлесе Тек тӑрмашрӗ манран çын тӑвасчӗ тесе. Вӑл атте вырӑнне – вӑл анне çеç те мар, Аннесем сывӑ чух ниçан хӑрмӗ тымар!

Ман атте вилнӗ теççӗ хаяр вӑрçӑра – Эп тин çеç суралса выртнӑ, тен, сӑпкара... Анне сӑнӗ умра паянхи кун пулсан Урӑх ним кирлӗ мар – анне ӑшшӑн кулсан...

Иртрӗç – кайрӗç çулсем. Ман аттеçем вара Килес çук ӗнтӗ тек пуçне хунӑ çӗртен. Ӑнланатӑп тинех, аттене ас илсен Анне мӗншӗн йӗрет вӑрансан çур çӗрте...

Татӑлса ан йӗрсем, шурӑ сӗçлӗ аннем, Санӑн ӗлӗ пур вӗт – халь пулсан та çӗклем. Тек никам та каламӗ: "Эсӗ тӑлах-турат..." – Икӗ чун пӗрлине, тен, атте те курать...

Николай Андреевич Киркин ячӗпе

Те шӑпа вӑл çапла, те малтан çырсӑ хунӑ? Ман атте суралсан – асатте вӑрçӑра, Эп çут кун курнӑ чух – атте сӑмра мар – Ман пуласлӑхшӑн юн тӑкӑт вӑл таçта...

Вӑрӑм ӗмӗрлӗ ватӑ аннем Паянчен кулянса макӑрать: "Эпӗ ватӑлтӑм ав, пит çинче йӑрансем, Ман Энтри çав-çавах çап-çамрӑк тӑрать..."

Мӗн чухлӗн вӗсем – ман пекех ачасем, Çӗршер те пиншер тӑлӑха юлнисем, Аттеçем тесе ыталас вырӑнне Анне çӗрçинче пуç чиксе йӗнисем!..

Анне варӗнче тӑрса юлтӑм санран, Сӑнна ниçӑсан та куçпа та курман, Анчах тӗлӗкре ман пата эс килсе Чӗнмесӗр сӑнарӑн ывӑлна темӗнчен...

...Луганск сӑмӗнчи Новосветловка ялӗ. Лаштра йывӑçсем пуç таяççӗ мана. Танксем вирхӗнеççӗ тесе халь кам калӗ – Салтак – юлташсем сывӑраççӗ кунта.

Рафсейре, тёнчере...

Хамаран тавара нимён те җитмә

Таварсәр апатан тути сук тенё. Рафсей ял хуҗаләх министрё малашне пирён сёр-шыв Украина таварёсёрех пурәнма пултартине пёлтернё.

Астәрханри тата Оренбургри тавар каларакан заводсене тәпрен юсаса сөнети җакан пек пётёмлету тума май панә. Пилёк сул каялла, завода юсама пуҗансан, самана пире хәех хамаран тавара ситереси синчен, тен, никам та шухашламан.

Вунә сул ытла Астәрханри «Бассоль» предприятия мёнле аталанасси унан акционерёсенчен килнө. Акцисемпе пысак укса илес е завода хальхи пурнаҗ ыйтна пек сөнетес вырәнне пёрремёшне суйласа илнө. Сөнө ертүсё аталану сул-йёрё суйласа илсен пысак укшашан сунакансем «Русоль» пёрлешу арканасса уҗҗанах палартна. Анчах пурнаҗ пач урәхла килсе тухрө. Украинәри лару-тару хамар вая шанма хистерё. Компани хальхи пурнаҗ ыйткан сөнө технологипе продукци пахаләхне лайәхлатма тата унан ассортиментне анләлатма пусларё. Ёҗ вырәнёсене

устернё, специалистсен шаләвне хәпартна. Сөнө автопарк вара сүт сәнталәка упрама, транспорт такакёсене йүнети, чөр тавара

тиес-турттарас вәхәта чакарать. 2020 сул тёлне пире хамар сёр-шывра туса кәларна таварпа 85 процент таран тивёстерёҗ.

Хирте роботсене кётеҗсё

Акәлчан фермерёсемпе пахчасисене малашләхра роботсем пуләшма тытәнёҗ.

Юлашки вәхәтра ученәйсене ял хуҗаләхенче ытти техника пурнаҗлайман кәткәс ёссене «фармоботсене» явәстарасипе пуҗ ватаҗсё. Каләпәр, «салат робочё» үсен-таран сүмөнчех ситёнекен сүм курәкне тәпәлттарма пултартәр. «Исём сырли робочё» виноград пахчинче ярәнса сүренё май сётөклё сапакасене кастәр. Ытти роботсене вара фермерсем килтен тухмасә-

рах үсен-таран мён таран ситёнинне, сёр нүрөклөхне, хавшанә пулсан мённе чирленине пёлмелле тавасшән.

Великобритани правительстви ученәйсене шухашламан пурнаҗа кёртме бюджетран 160 млн фунт стерлинг уйәрма палартна. 70 миллион фунт стерлинг ял хуҗаләхен сөнө технологийёсене (роботсене) туса кәларма кайё. 90 миллионё вара сөнө тәпчөв центрёсем усма.

Ку кәна та мар-ха. Акәлчан фермисене сынсаҗра вёҗекен аппаратсемпе тивёстересси пирки те ёмётленесёҗ. Кәнтәр Америкәра ав, пысак ферма территорияёсенче, пилотсәр самолетсене ял хуҗаләх сёрёсене тата вильәх-чёрлөх кётёвне сыхлама усә кураҗсё. Японире савнашкалах модельсемпе, анчах пёчкреххисемпе имсаҗ сапаҗсё.

Тепёр тесен, Великобританире сынсаҗ вёҗекен аппарат кирлө те мар пек туйәнать: уйсем унта пысакха мар, вёсене сёр синчен те пәхса тәма пулат, тупере вёҗекен нумай пулни вара шәв-шав сёҗ кәларё. Анчах Великобританири фермерсен канашён пре-

зиденчө Питер Кенделл ял хуҗаләхенче роботсемпе усә курни тухәсләха үстересешанать. Төш тырәпа пахча сымёсё үстерекен фермерсен тыр-пул мёнле үсинне сәнакан хәтёр-хётёрпе усә курмаллах тесе шухашлат.

Сынсаҗ вёҗекен аппаратсене улмасырла пухна сёре те явәстарасшән. Җакнашкә асар-писер сөнөлөхсем Великобритани сёр-шывне усә парасса ёненменнисем те пур. Тәпра ассоциацийён ертүҗи Эмма Хокридж сапла калать: «Эпир сулсеренех ял хуҗаләхенче роботсемпе усә курмалли синчен пакәлтататпәр, анчах хамар сәкна сүтсе явнисёр пуҗне урәх нимех те тәваймастпәр». Җитменнине рабочисене роботпа уләштарни ферма ертүҗисемшён сёҗ усәллә, ёҗлекенсене вара ку пач та савәнтармасть. Хокридж шухашөпеле ял хуҗаләхенче ытларха ёҗ вырәнёсем, пысак квалификацияллө специалистсем пулччәр тесе тәрәшмалла.

Профессорсен шухашөпеле вара роботсемпе анлә усә курма пуҗличчен сахалран та 30-35 сул иртё.

Сухалса пыракан професисем

Японире сынсен вырәнне тахсанах компьютерсем ёҗлесёҗ. Каләпәр, чукун сул синче пёр сын та сук. Пуяссене сул кәтартмалли куҗаркәча компьютер куҗарать, билета автомат сүтат, үпкевпе сәхава электрон почта йышәнать. Пирён Мускав облаҗёнчи Клин станцийёнче миҗе сын ёҗлет-ши?

Электрон ёмёрөнче пурәннә май унчченхи сумлә та хисеплө професисем халё сухалса пыраҗсё. Компьютерсем машинистсен сәкәрне туртса илчөс. Халё кирек кам та клавиатура та таклаттарма пёлет темелле. Стенографист сырса пыни те никама кирлө мар – диктофон пур.

Чертеж тәвакансем те ытлашши. Вёсен ёҗне сарлака принтер тәват.

Тепёр пилёк султан турагентсем те юлмёҗ, мён кирлине пётёмпех курортри хәна сүрчён сайтне кёрсе тума пулө. Самолет сине билет илме авиакомпани сайтне кёмелле. Малашне кассәра билет сутни кама кирлө? Вёсене интернет, СМС урлә түйлесси е автомат уләштарёҗ.

Америкәпа Европәра сутуҗа професийё те хисепрен тухса пырат. Паян лавк-

кара «мана сав шөлөпкене кәтартәр-ха» тесе ыйтмаҗсё. Интернет урлә туяннә япалана киле пырса параҗсё. Супермаркетра туянакансем автомат касса умне пыраҗсё.

Сул синче йёрке тума та... Пурәна киле йәрәмлә патакпа тәракансенчен 80 процентне видеокамера уләштарё, штраф хутне вара почтапа ярса парёҗ.

Газпа, сүтәпа тата ашәпа усә курнашән халех нумайашё килтен тухмасәрах түйлет. Җак мелпе усә куракансен йышө үснөсөмөн түйлев центрёсенче, паспорт пүйлёмөсенче ларакансен сарё те паләрмаллах сайраланө.

Вунә-вун пилёк султан журналист професийё те пәрахәса тухать-тёр. Вёсен вырәнне интернет кәларәмсем йышәнөҗ, сыраканёсем вара блоггерсемпе ахаль

сынсем пулөҗ.

Паллах, Рафсей синчен каласна чухне эпир техника тёлөшөнчөн юлса пынине, компьютерпа туслашсах ситейменнине тата ыттинне те шута илмелле.

Кам пулма вёрнемелле? Мёнле тытәмра ёҗлени сәкәр ситерё-ши?

Программистсем выҗса вилмёҗ. Компьютерпа интернет – сөнө ёмёр хуҗисем. Парикмахерта е пуләшу тытәмөнче тәрәшни те лайәх – сыннан кирек хәсан та илемлө курәнас килет-сөке. Артист пурнаҗсөпе шоу-бизнесра саврәнни те сәкәр ситерё – сынсем киленме пәрахмөҗ. Тухтәр ёҗсө... Сынсем ватәлаҗсө, анчах пурте сывә пуласшән. Учитель вара... XXI ёмёр аслә пөлүллө специалистсен тапхәрё. Җар сыннипе полицейски те кирлө – сёр-шыв та, сын та хәрүшсәрләхра пурәнмалла.

Кәларәма Елена НИКОЛАЕВА хәтёрленө.

ЧӘВАШ НАЦИ ТЕЛЕКУРАВЁН ЭРНӨЛӨХ ПРОГРАММИ

Тунти кун, су уйәхөн 12-мөшө
18.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.45 «ЫЛТАН СҮПСЕРЕН» (6+)
19.00 «ТУСЛАХ ЙЫВАҖЕ» (12+)
19.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
19.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
20.00 «КАЧЕСТВО» (12+)
20.30 «АКИЛБУПСЕР» (6+)
20.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.15 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.30 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
23.45 «КАЧЕСТВО» (12+)

Ытлари кун, су уйәхөн 13-мөшө
6.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.15 «ПОКОРИТЬ ВЕРШИНУ» (12+)
6.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
18.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.45 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
19.00 «СЕР ТИВЛЕЧЕ» (12+)
19.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
20.00 «КОМФОРТНЫЙ ГОРОД» (12+)
20.30 «ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ СВЯЗЬ» (12+)
23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.15 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
23.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
00.00 «КОМФОРТНЫЙ ГОРОД» (12+)

Юн кун, су уйәхөн 14-мөшө
6.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.15 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
6.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.45 «ИЛЕМПИ УРОКЕСЕМ» (0+)
19.00 «ҖИТМӨЛ ТЕ ҖИЧЧЕ» (12+)
19.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
19.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
20.00 «БИЗНЕС СРЕДА» (12+)
20.30 «ДЕРЕВО ДРУЖЬБЫ» (12+)
23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.15 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.30 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
23.45 «БИЗНЕС СРЕДА» (12+)

Кёснерни кун, су уйәхөн 15-мөшө
6.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.15 «РЕКА И ПАРУС» (12+)
6.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
18.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.45 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
19.00 «АВАН-И» (12+)
19.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
20.00 «ЗНАКОМЫЕ ЛИЦА» (12+)
20.30 «АКИЛБУПСЕР» (6+)
20.45 «МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ» (12+)
23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.15 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
23.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
00.00 «ЗНАКОМЫЕ ЛИЦА» (12+)

Эрне кун, су уйәхөн 16-мөшө
6.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.15 «ТЕПЛЕ КАЛАСУ» (12+)
6.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
18.45 «ЭФИРТА – 5 СУЛ» (0+)
19.00 «КИЛ АШШИ» (12+)
19.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
19.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
20.00 «БУХТЫ БАРАХТЫ» (6+)
20.30 «СЛЕД В ИСТОРИИ» (6+)
23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.15 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
23.30 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
00.00 «СЛЕД В ИСТОРИИ» (6+)

Шәмат кун, су уйәхөн 17-мөшө
6.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.15 «ИЛЕМПИ УРОКЕСЕМ» (0+)
6.30 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
6.45 «ПО СУЩЕСТВУ» (12+)
9.00 «НАШ КОНЦЕРТНЫЙ ЗАЛ» (12+)
9.30 «БУХТЫ БАРАХТЫ» (6+)
10.00 «СИРЕ ТӨЛЛЕНМЕН ТЕ». ЧӘВАШЛА КУҖАРНА ФИЛЬМ (12+)
17.00 «КАЧЕСТВО» (12+)
17.30 «ЗНАКОМЫЕ ЛИЦА» (12+)
18.00 «СЕР ТИВЛЕЧЕ» (12+)
18.30 «ҖИТМӨЛ ТЕ ҖИЧЧЕ» (12+)
19.30 «ОТЛИЧНЫЕ СТУДЕНТКИ» (12+)

Вырсарни кун, су уйәхөн 18-мөшө
9.00 «НАШ КОНЦЕРТНЫЙ ЗАЛ» (12+)
9.30 «АВАН-И» (12+)
10.00 «ПЁРРЕ, ИККЕ ХУЙХА – ИНКЕКМАР». ЧӘВАШЛА КУҖАРНА ФИЛЬМ (12+)
17.00 «КРУГЛЫЙ СТОЛ». УЧАСТНИКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ ПАРЛАМЕНТСКИХ ПАРТИЙ (12+)
18.00 «ЯШ ЧУХ, ҖАМРАК ЧУХ» (12+)
18.30 «БУХТЫ БАРАХТЫ» (6+)
19.00 «ДУХОВНАЯ ЖИЗНЬ» (12+)
19.30 «ОТЛИЧНЫЕ СТУДЕНТКИ» (12+)

ҖЫРӘНТАРУ – 2014

«Тәван Атәл», «Капкән» сырансан тунсәхламан, тусәм, нихәсан!

Индекс	Кәларәмсем	Җырәнтару хаке
11529	Тәван Атәл	319-08
24608	Капкән	185-04

Ача-пәчана хаҗат-журналсәр хәварар мар – «Тантәш», «Самант», «Тетте» сыранса парар!

Индекс	Кәларәмсем	Җырәнтару хаке
54802	Тантәш	280-44
73208	Самант	181-02
73771	Тетте	143-52

УЙӐХ КАЛЕНДАРӐ

Число, кун	Сү, 7 – юн кун	Сү, 8 – кӛснерни кун	Сү, 9 – эрне кун	Сү, 10 – шӑмат кун	Сү, 11 – вырсарни кун	Сү, 12 – тунти кун	Сү, 13 – ытлари кун
ХӐВЕЛ	тухать	4.54	4.52	4.50	4.48	4.46	4.44
	анать	20.42	20.44	20.46	20.48	20.50	20.52
Кун тӑршшӛ		15.48	15.52	15.56	16.00	16.04	16.08
УЙӐХ	тӑхри	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать
	кунӛ (12 сехет тӛлне)	8-мӛш кун Арӑслан паллинче	9-мӛш кун Хӛр паллинче	10-мӛш кун Хӛр паллинче	11-мӛш кун Хӛр паллинче	12-мӛш кун Тараса паллинче	13-мӛш кун Тараса паллинче

ЧӐВАШ ХАЛАХ МУЗЫКА ИНСТРУМЕНЧӐСЕМ

Кӛвӛ-семе – чун киленӛсӛ

Сӛр сӑнчи кашни халахан хӑйӛн, ӛмӛртен ӛмӛре аталанса пынӑ музыка инструменчӛсем пур. Вырӑссен – баян, балалайка, жалейка, кӛсле, тӑмра, тутарсен – саз, пушкӑртсен – курай, украинсен – бандура, кобза, карелсемпе финсен – кантеле, испансен – гитара, итальянсен – мандолина т.ыт.те.

Ӑмӛрсем иртнӛсемӛн нумай музыка хатӛр-хӛтӛрӛ йӑларан тухса пынӑ. Вӛсен вырӑнне ыттисем йышӑннӑ. Пурнӑс пӛр вырӑнта тӑмасть. Историце халахсем хӑйсен кӑршисенчен хӑш-пӛр музыка инструментне йышӑннӑ тӛслӛх те сахал мар. Сӑпла вара юрӑ-кӛвӛ хатӛр-хӛтӛрӛ тепӛр халах патне кусса тепӛ-йӛрӛпех унӑн йӑли-йӛркипе культурине кӛрсе каять.

Чӑваш халахӛн те хӑйӛн ӛмӛртенне аталанса пынӑ кӛвӛ-семе хатӛр-хӛтӛрӛ пулнӑ. Вӛсен хушшинче паллӑраххисем – шӑпӑр, кӛсле, сӑрнай, тренчӛл, тӑнтӛл, тутут, паратпан, шӑхлич тата ыт.те.

Иртнӛ ӛмӛрӛн сӑтмӛллӛмӛш сӑлӛсен варинче эпӛ «Коммунизм ялавӛ» (халӛ «Хыпар») хаҫатра промышленноҫ, транспорт тата строителство пайбӛнче ӛслеттӛм. Мӛн чухлӛ предприятти, стройкасем... Шупашкар ГЭСне хӑпартаҫсӛ, тракторсен заводне тӑваҫсӛ. Сӑв кун хаҫатӑн фото корреспондентчӛле Георгий Зиньковпа Атӑл сӑнчи ударлӑ стройкара бетонщиксен бригадинче пултӑмӑр. Хамӑр ӛҫсене хӑвӑрт вӛҫлерӛмӛр.

– Халех редакцие таврӑнмаҫтӑр-ха, – асӑрхаттарчӛ мана Георгий Георгиевич. – Ольтикасине кӛрсе тухатпӑр. Юлташӑмпа – музыка инструменчӛсем тӑвакан ӑстапа – паллаштаратӑп сана. Тӛнче шайӛнчи маҫтӑр...

Чӑн та, ӑста ӛҫлекен пӑлӛмре куҫ-пуҫ алчӑраса кайрӛ. Стенасем сӑнче речӛпе йӛс хӛлӛхлӛ хатӛр-хӛтӛр сӑкӑнса тӑрать. Сӛрме купӑс, гитара, балалайка, контрабас... Хӑшне-пӛрне ниҳсан та курман. Ятне-шывне пӛлес сӑук! Пурте сӑисе-сӑталса ялтӑраҫсӛ.

Ӑста вӑтам пӑ-силлӛ. Лӑпкӑ сӑн-питлӛ. Сӑусне хыҫалалла тураса якатнӑ. Куҫлӑхпа.

Зиньков пире самантрах паллаштарчӛ: – Матвей Филиппович Филиппов...

Халӛ пӑлӛм хуҫи эпӛ пӛлмен музыка инструменчӛсене пӛрин хыҫсӑн теприне алӑран тыттарма пуҫларӛ:

– Альт, тренчӛл, виолончель, мандолина...

– Каҫарӑр тӑртен ытнӑшӑн: ӑста вӛрӛннӛ, кам хӑнӑхтарнӑ сире пархатарлӑ сӑк ӛҫе?

– Тимӛрҫӛ эпӛ. Пилӛк сӑл ытла пуҫа ҫӛклемӛсӛр ӛҫлерӛм, – терӛ васкамасӑр

Матвей Филиппович. – Ял-йыш хисепне тивӛслӛ пултӑм. Сунтал сӑнчи мӑлатук сӑссипе лаҫри вӛркӛч кӛрлӛвӛ питӛ йӑвӑнтарса ситерчӛ. Семеҫе кӛвӛ итлес килетчӛ. Ачаран музыкӑна юратнӑ та. Калама вӛренес шухӑш та пурчӛ. Лавкӑсенче нимӛн те сутмаҫсӛ. Сӑпах та ялта пӛр гитара турӑм. Хӛлӛхӛсем пур, анчах мӑйӛ сурӑлса кайнӑ – калама юрӑхсӑр. Юсаттарма – ӑстаҫӑ сӑук. Вара тытӑм та гитара мӑйне хамах турӑм, сӑлӛмпе сӑлӑҫтартӑм, ытти пайӛсене те тӑрлетрӛм. Пӛр паллакан учитель темиҫе кӛвӛ каласа кӑртӑрӛ те эпӛ те нота кӛнеки тупса хуллен ӛнӛрлеме пуҫларӑм. Кӛвӛ-семеҫе чун киленӛсӛ-ҫке.

Сӑкӑн хыҫсӑн хам алӑпах балалайка, мандолина тата гитара турӑм. Вӛсен паллаҫхӛ чаплах марчӛчӛ ӛнтӛ, анчах сӑсси тухатчӛ. Унтан вӛсене ытларах тума пуҫларӑм. Сӑнсем те манран вӛсене сутма ыйтаҫсӛ. Сӑпла эпӛ кооператив лавкисем урлӑ музыка инструменчӛсене чиперех сутма пуҫларӑм.

Ӑҫ сӑнна вӛсех вӛрентет: нушалантарать те, тӑрантатъ те. Икӛ-виҫӛ сӑл хушшинче музыка хатӛр-хӛтӛрӛсен маҫтӑрӛ пулса тӑтӑм. Тӛрлӛ инструментпа паллашма Хусана, Йошкар-Олана кайса килтӛм. Пӛтӛмпех тӛпчӛрӛм, ыйтса пӛлтӛм.

Вӑтӑрмӛш сӑлсен пуҫламӑшӛнче мана хамӑр тӑрӑхри Анаткаҫри «Корзина» артеле музыка инструменчӛсен маҫтӑрӛнче ӛҫлеме чӛнсе илчӛҫ. Ку япти сӑлсен шывӛ те сиплӛ теҫсӛ. Анаткаҫра Михаил Сироткин профессор, Ипполит Иванов журналист, нумай ӑсчах сурлса ӑснӛ. Манӑн та кунти ӛҫсем питӛ кал-кал пулса пычӛҫ. Сӑкас хыҫсӑн сӑкас килет. Ленинградри «Аврора» крейсер экипажӛ валли балалайка,

мандолина тата гитара хатӛрлесе патӑм. Сӑкӑнта ӛҫленӛ чухне эпӛ тунӑ инструментсене хамӑр республикари тата Пӛтӛм Союзри куравсенче кӑртатма пуҫларӛҫ...

Ырӑ сӑмах утпа сӑрет тенӛ пекех пулса пырать. Матвей Филиппова пур сӛрте те пӛле пуҫлаҫсӛ. Часах ӑна Шупашкара, «Красный мебельщик» мастерскоя музыка инструменчӛсем юсакан маҫтӑра ӛҫлеме чӛнсе илӛҫсӛ. Кунта вӑл чӑваш композиторӛсемпе, симфони оркестрӛнчи тата музыка техникумӛнчи музыкӑҫсемпе сывӑх туслашаты. Сӑк туслӑха вӑл нумай сӑл хушши упраса пуранаты.

1935 сӑлта Матвей Филиппович тӑван ялне таврӑнаты. Халӛ вӑл контрабас, сӛрме купӑс, виолончель, альт ӑста тӑваты. Вӑл тунӑ кӛвӛ-семеҫе хатӛр-хӛтӛрӛпе Шупашкарти нумай предприятитипе учрежденире халах инструменчӛсен оркестрӛсем йӛркелӛҫсӛ. Ольтикаҫи ялӛнчи оркестра вара Матвей Филиппов хӑй ертсе пырать. Тепӛр сӑлхине туслӑ йыш Горький хулинчи олимпиадаҫа хутшӑнаты, иккӛмӛш вырӑн йышӑнаты.

Пысӑк ӛмӛтпе пуранаты Ольтикаҫсинче хӑй тӛллӛн аталанса ӑснӛ чаплӑ ӑста. Анчах Тӑван сӛр-шывӑн Аслӑ вӑрҫи пуҫлансан вӑл пӑшал тытнине пӛрлех юлташӛсен тунсӑхне пусарма аллине гитара та тытаты. Ытларах иккӛмӛш Украина фронтӛнче пулса Венгри, Румыни, Чехословаки сӛрӛсем тӑрӑх вут-сӑлам витӛр утса тухаты, Венӑна ирӛке кӑларма хутшӑнаты. Ӑна «Паттӑрлӑхшӑн», «Сӑпӑсури тава тивӛслӛ ӛҫсемшӛн» тата ытти медалисемпе наградаланӑ...

– Эпӛ хам ӑсталанӑ кӛслесем пирки калама маннӑ иккен, – тӑрук аса илчӛ

Матвей Филиппович. – Вӑтӑрмӛш сӑлсен пуҫламӑшӛнчех хам тунӑ чӑваш кӛслине Парижри курава ярса панӑччӛ. Йывӑҫӑн сӑмӛҫне, сӑннӑн ӛҫне пӑхаҫсӛ. Паян эпӛ сӑк кӛслесене хальхи техникапа туллин уҫӑ курса сӑҫӑсене улӑштармалли тата хупмалли хатӛрсене тӑватӑп. Чӑваш кӛслисене музыка училищинче вӛрентеҫсӛ. Республикари халах пултарулӑх суртӛнче, Чӑваш патшалӑх юрӑпа ташӑ ансамблӛнче, хӑш-пӛр ялсенче кӛслӛҫсене ушкӑнӛсем йӛркелерӛҫ. Сӑкӑнта манӑн ӛҫӛн тӑпи пурришӛн чунтан савӑнатӑп. Шел, тӑван халахшӑн сӑв тери кирлӛ ӛҫе сӑмрӑксем вӛренесшӛн мар. Мана сӑкӑ шухӑшлаттараты...

Эпир тӛл пулса калаҫнӑ чухне Матвей Филиппович сӑтмӛл сӑла сӑтсе пыратчӛ. Ун чухне вӑл хӑй аллипе сӑч сӛре яхӑн музыка инструменчӛ туни сӑнчен пӛлтерчӛ. Аллӑмӛш сӑлсенче хӑйӛн сӛрме купӑсӛсемпе Мускаври конкурссене нумай хутчен хутшӑннӑ. Унӑн инструменчӛсене паллӑ музыкӑҫсем пыҫӑка хурса хакланӑ.

Мӛн тери ытарайми сӑн, музыкӑна юратакан кашни ӛтемшӛн кирлӛ сӑн пулнӑ Матвей Филиппович Филиппов. Шел, унӑн сӑн ӑкерчӛкне те тупаймаҫтӑр, ун сӑнчен ларса калаҫма сӑнни те юлмарӛ пулас. Вӑл пураннӑ Ольтикаҫи ялӛ Сӛнӛ Шупашкар хули айне пулчӛ. Тата унӑн ячӛпе ӛҫӛ-хӛлӛ сӑнчен Чӑваш энциклопедийӛнче те пӛр йӛрке сӑрӑнман...

Хаклӑ вулакансем, пирӛн Матвей Филиппов пек ӑстасем сӑнчен питӛ пӛлес килет. Музыка инструменчӛсем сӛмӛрӛлсен те кам юсаса параты халь? Сӑрса пӛлтерӛр, кӛтетпӛр.

Герман ЖЕЛТУХИН.

ШӐТЛЕР-И?

– Ӑҫ хыҫсӑн лекци пулаты. Юлатӑн-и? – тет пӛри ӛҫтешне. – Юлса вӑхӑта сая ямӑпха. Арӑм килте ахаль те кашни кунах доклад тӑваты.

САНТАЛАХ

Шупашкарта	Вӑхӑт	7.05	8.05
Температура, °С	2-4 сехетре 14-16 сехетре	+3 +11	+3 +15
Сӑмӑр сӑвӑты		☂	–
Атмосфера пусӑмӛ, мм		750	758

РЕКЛАМА ТАТА ПӛЛТЕРӐСЕМ

ООО «ЧУВАШВОТРЕМЕТ»

ЗАКУПАЕМ ЛОМ ЦВЕТНЫХ И ЧЕРНЫХ МЕТАЛЛОВ ДОРОГО. С ПРАЗДНИКОМ!

г. Чебоксары, Гремячевский проезд, 5 а.
Тел.: (8352) 63-42-12, 63-51-84.

ПРОДАЮ

- 2. АКЦИЯ! Блоки керамзитобетонные 20x20x40 – 33 руб., 12x20x40 – 29 руб., 10x20x40 – 25 руб.** Высокое кач-во. Доставка. Т. 89196543499.
- 3. АКЦИЯ! Кольца колодезные диам. 0,7 м, 1 м, 1,5 м.** Д-ка манипулятором. Бурение. Т. 89196543499.
- 45. Песок, гравмассу, щебень.** Д-ка. Т. 89196543499.
- 299. Грабли, косилки, ШПАГАТ.** Доставка! Тел. 8-937-388-50-89.